

השכלה גבוהה?

פרופ' שמואל ליימן-ווילציג, ראש המחלקה למדעי המדינה

בלוג מס' 20: לימודי תואר והעולם שמחוץ לעבודה

אם קראת את הבלוג הקודם שלי, תשכח אותו (לרגע). אם לא קראת, עזוב אותו לעת עתה. אני הולך לסתור את כל מה שכתבתי שם, אם כי אינני חוזר בי מאף מילה. כמו שכתוב בתלמוד: "אלו ואלו דברי אלוהים חיים..." (להבדיל, כמובן!).

אתחיל עם ההיסטוריה של הפילוסופיה של ההשכלה גבוהה, על קצה המזלג. האוניברסיטאות הראשונות באירופה לפני מאות רבות של שנים, באו לעולם כדי לשמור על המורשת התרבותית העתיקה ולהעביר את חכמתה לדורות הבאים. כלומר, המטרה של ההוראה הייתה לטפח תלמידים מוסריים יותר, מתורבתים יותר, דתיים יותר ומשכילים יותר. רק אחרי מאות שנים – בתחילת העידן המודרני – החלו כמה מהן להציב לעצמן מטרה נוספת: להקנות הכשרה מקצועית, אולם עדיין, עיקר הדגש הושם על לימודים הומניים.

כל זה התחיל להשתנות במאה ה-19, משני כיוונים. בגרמניה נוסדה אוניברסיטה חדשה ע"י הומבולדט, לשם קידום המחקר המדעי. בארה"ב ובאנגליה הוקמו מכללות מקצועיות (חקלאיות ופוליטכניות) כדי לשרת את צרכי המשק. מאז ועד היום, אלה שני ההדגשים המרכזיים של ההשכלה הגבוהה בעולם המערבי: מחקר ותעסוקה.

כמובן, הכשרה מקצועית הייתה גיונית ביותר בעידן בו העובד עמל 12 שעות ביום, שבעה ימים בשבוע. מעבר לפעילות גופנית חיונית (אכילה, היגיינה וכו') וקצת טיפוח משפחה, העבודה תפסה את כל חייו של האדם. אולם, כידוע המצב החל להשתנות כבר בתחילת המאה ה-20 והיום הוא שונה בתכלית. לא זו בלבד שבמוצע עובדים 40 שעות בשבוע וחמישה ימים בלבד, אלא ימי חופשה ומחלה הוסיפו תקופה נוספת לא מבוטלת של "לא עבודה" (פנאי). ועל כל זה ניתן להוסיף את צמצום שנות העבודה: במקום להתחיל את העבודה בגיל 14-16, מתחילים קריירה היום בגילאים 22-25; במקום יום הפטירה כנקודת סיום הדרך המקצועית, פורשים כיום לגמלאות בגיל 63 במוצע, כלומר, עדיין נותרו סטטיסטית 15 שנות חיים לאחר סיום תקופת העבודה. נתון אחד ממחיש את התמורות שעברנו: במערב היום, העובד המצוי עובד בין 1600 ל-2000 שעות בשנה; לעומת זאת, שעות הפנאי השנתיות העומדות לרשותו מתקרבות ל-4000 – פי שניים ויותר!

מה עושה ההשכלה הגבוהה כדי להכין אותנו ל"שאר החיים" שמחוץ למשרד ולמפעל? לא הרבה, אם בכלל. והמצב בארץ יותר קשה מאחר שמספר נקודות זכות לקורסים כלליים, כלומר מחוץ למקצוע הראשי והמשני, נמוך בהרבה בהשוואה למצב בחו"ל, שם עדיין נותרו שרידים משמעותיים של מה שנקרא Liberal Arts Education – השכלה רחבה ומעשירה.

נשאלת השאלה: אז מה? מדוע צריכים את זה? האם יש צורך בכלל להכין את הסטודנט ל"פנאי"? תשובתי נחרצת: ועוד איך! שהרי ישנם כמה רבדים לאותו פנאי – או ליתר דיוק, תחומי חיים רבים נוספים (מעבר לתעסוקה המקצועית) שדורשים הכנה. שלוש דוגמאות יספיקו לעת עתה:

1) האדם הוא גם אזרח מדינה ושותף לחברה. עליו להבין את החשיבות של העולם הפוליטי והשפעותיו על החיים שלו. אין זה "פרומו" ללמוד מדע המדינה בלבד, שהרי בתוך "עולם" זה כלולים מסים (כלכלה), חוק וסדר (משפטים, קרימינולוגיה), בטחון (יחב"ל), ומדיניות ציבורית בכלל (מדע וטכנולוגיה, עבודה סוציאלית וכו').

2) האדם הוא ייצור ביולוגי וגם הורה. לרובינו, ההשקעה בכסף, אנרגיה וזמן בגידול ילדינו במשך החיים (פסיכולוגיה, חינוך) אינה פחותה מן ההשקעה שלנו במקצוע שלנו. גם לשרוד את החיים אינו מספיק עבורינו; אנו שואפים ליהנות מאיכות חיים (ביולוגיה, תזונה, רפואה) כדי להגיע לגיל השלישי במצב גופני סביר אם לא למעלה מכך.

3) האדם הוא ייצור תקשורתי, הן ברמה הבין-אישית והן במישור החברתי. כך, שמתוך אותן 4,000 שעות פנאי, בכ- 2,500 מהן אנו עסוקים בסוגים שונים של תקשורת: טלפון, טלוויזיה, עיתון, אינטרנט, ספרות, קולנוע, שיחות פנים אל פנים, נאומים, דיונים קבוצתיים וכו'. אי אפשר להתפתח ולהצליח בחיים ללא הבנה, הפעלה ופענוח נכונים של תקשורת על כל סוגיה.

אני בטוח שחדי עין שואלים: ומה לגבי מדעי הרוח? צודקים, שהרי בלי רוח ונשמה מה שווים החיים החומריים כשלעצמם? התמודדות עם שאלות הקיום היסודיות הינה נחלת האדם בעל הפנאי, הן במשך שנות חייו הבוגרות ובוודאי לקראת סיומן. האין גם כאן מקום להשכלה גבוהה לצייד אותנו בתובנות העשויות לעזור לנו בחיפוש אחר משמעות החיים?

ומכאן נחזור לבלוג הקודם ונושאו: הצורך של ההשכלה הגבוהה להיות מחוברת יותר לעולם התעסוקה כדי להכין את הסטודנטים כהלכה. מה קורה בעולם זה? המגמה המרכזית בעולם זה, שרק תלך ותגדל במאה ה-21, היא שינוי, נזילות, תמורות – בקיצור, מה ששומפּוֹר כונה creative destruction. לא עוד פועלים 40 שנה במפעל ובסוף "תודה" עם שעון זהב; בהווה ובעתיד העובדים יצטרכו להחליף מקצועות במהלך חייהם, ואפילו יותר מפעם אחת. מאיפה ישאבו את המיומנויות הנדרשות, תעצומות הכוח הנפשיות לחיים בעלי חוסר ודאות? גם זה תפקיד האקדמיה: להוציא בוגרים בעלי אופקים דיסיפלינריים רחבים, גמישות מחשבתית, יצירתיות, ועוד כהנה תכונות נרכשות.

בסיכומו של דבר, הגיע הזמן שנחזיר את האקדמיה – ולו חלקית – למה שהיתה בתחילת דרכה: המקום בו הצעיר הופך לאדם בוגר, חושב, משכיל, מתורבת, יצירתי, מהרהר, מבקר. כלומר, אדם רחב ועמוק. כל עוד נדגיש הכשרה מקצועית גרידא, לא רק שנחטיא לכל שאר החיים של בוגרינו, אלא אפילו מבחינה תעסוקתית לא נכין אותם כראוי לבאות.

wilzis@mail.biu.ac.il